

Sevinc RZAYEVA

Sənətsünaslıq magistri

Ünvan: Yasamal r. Ə.Ələkbərov küç. 7

Elmi rəhbər: sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
professor Fəttah XalıqzadəE-mail: sevinc-seva-qasimova@mail.ru**ŞƏKİ MÖVLUD MƏRASİMLƏRİNDƏ SÖZ, MUSIQI
VƏ AYİNİN VƏHDƏTİ**

***Xülasə:** Şəkidə keçirilən dini mərasimlərin musiqisində mübariz ruh, həyata nikbin, inamlı baxış üstünlük təşkil edir. “Mövlud” insanların xoş günlərində və işlərində, ailədə, nəşildə yeni övladın dünyaya gəlməsinin sevinci münasibətilə, habelə yeni evə, mənzilə köçmə zamanı xeyir-dua, bərəkət məqsədi ilə təşkil olunur. “Mövlud” evlərdə sevincə, ziyafətə, insanların üzlərində təbəssümə səbəb olur. Fikrimizcə, bu bölgənin adət-ənənələri, dünyaya islami yöndən baxışı, artıq folklorlarda özünə yer açmış Şəki dini musiqi mərasimləri milli musiqi yaradıcılıq sahəsinin çox maraqlı və özünəməxsus nümunələrindən biridir.*

***Açar sözlər:** Mövlud, Şəki, mərasim, dini musiqi, Osmanlı, Süleyman Çələbi, Sultan Murad, Şəki folkloru, Cənnət Şərqisi*

Təxminən minillik tarixi olan mövlud mərasimləri İslam dünyasının bir çox xalqlarında yayılmışdır. Şimali Afrikadan başlayan bu ənənə Şərqi Asiyada İndoneziyaya qədər yayılmış, eyni zamanda Orta Asiya və Rusiya müsəlmanları – tatar və başqırdlar tərəfindən də müxtəlif şəkillərdə icra edilməkdədir. Təqdim etdiyimiz araşdırma Azərbaycanın Şəki bölgəsində geniş yayılmış dini mərasimə – Mövluda həsr olunmuşdur. Bu məqsədlə bölgədə və qonşu ərazilərdə (Qəbələ, Ağdaş) aparılmış müəllifin daha əvvəlki ekspedisiya materialları da nəzərə alınmışdır (Sevinc Qasimova, BMA, bakalavr işi).

Məlumdur ki, İslam dinində musiqinin qadağan olunması haqqında fikirlər əsrlər boyu cəmiyyətdə yer almış, bu isə dinin musiqinin inkişafını məhdudlaşdırması fikrinin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Lakin tədqiqatlar aydın göstərir ki, qədimdən günümüze kimi musiqi həm də dini mərasimlərin tərkibində inkişaf etmiş, dini musiqi adını almışdır. İslam yayıldığı ölkələrdə həyatın bütün sahələrinə təsir göstərmiş, öz nüfuzunu, qanun-qaydalarını həm də müxtəlif mərasimlərlə möhkəmlətməmişdir.

Azərbaycanda dini mərasimlərin əksər hissəsi matəmlə sıx əlaqədar olub mərsiyə xarakteri daşıyır, ağılardan, ağlaşmalardan ibarət olur. Lakin Azərbaycanın Şəki və başqa bölgələrində keçirilən dini mərasimlərdən aydın görünür ki, bu növ musiqi

ənənələri yalnız bədbin ruhda deyil, insana yüksək əhval-ruhiyyə gətirən, həyat eşqi verən təntənəli ziyafətlərdə də istifadə olunur. Bildiyimiz kimi, İslamın Azərbaycanda ən çox yayılmış 2 təriqəti: sünni və şiə təriqəti mövcuddur. Məsələn, Bakıda keçirilən mərasimləri araşdırsaq görürük ki, orada ifa olunan mərsiyyənin təşkilatçıları şiə məzhəbindən olan insanlardır. Şəki bölgəsinin əksəriyyətinin sünni məzhəbindən olması burada mərsiyələrin yayılmasını məhdudlaşdırmışdır.

Azərbaycanda milli musiqi yaradıcılığının, musiqi ənənəsinin parlaq təzahür etdiyi dini mərasimlərdən biri də Mövlud mərasimidir. Bir sıra bölgələrimizdə hələ də keçirilən (Şəki, Qax, Zaqatala, Borçalı, Ağdaş, Qəbələ, Bakı və başqaları) müxtəlif səpgidə Mövlud mərasimləri xüsusi icra forması fəlsəfə, şeir, ayin və musiqinin vəhdətindən əmələ gəlmişdir. Respublikamızda yaşayan azsaylı xalqlardan Axısqa türkləri, tatarlar, ləzgilər arasında da mövlud mərasimləri keçirilir. Şəkiddə erkən Orta Əsrlərdən xalq musiqi ənənələri və şəhər mədəniyyəti inkişaf etmiş, Osmanlı imperiyası ilə sıx iqtisadi, mədəni və dini əlaqələr saxlanılmışdır. Bu tarixi mədəni amillər Şəki mövlud mərasimlərinin, o cümlədən musiqi tərtibatının kifayət qədər yüksək səviyyəsini müəyyən etmişdir. Adları çəkilən digər bölgələrimizlə müqayisədə Şəki mərasimlərinin musiqisi zəngin olmaqla bərabər məhəlli ənənələrini daha yaxşı qoruyub saxlamışdır.

Sırr deyil ki, sovet dönəmində Azərbaycanda din və dini musiqi qadağan olunduğundan onun araşdırılmasına da ciddi şəkildə məhdudiyyətlər qoyulmuşdur. Musiqişünaslıq elminin belə bir vəziyyətinin başqa bir səbəbi isə Mövlud mərasimlərinin ən çox bir regionda – Şəki və ətraf rayonlarda keçirilməsi ilə bağlıdır. Öz tarixi irsini və folklorunu bu günə kimi qoruyub saxlamış bu qədim şəhərdə Mövlud mərasimləri çox məşhurdur. Mövludda Türk – İslam mədəniyyətinə sıx bağlılıq, musiqinin mərasim içərisində əhəmiyyətli rol oynaması, üslub baxımından milli və məhəlli xüsusiyyətlər daşması və müqəddəs bir mövzunun fərqli şəkildə çatdırılması bir çox elmi cəhətdən suallar yaratsa da Azərbaycanda bu mövzu haqda araşdırmalar yalnız müstəqillik dövründə, daha doğrusu, XXI əsrdə meydana gəlmişdir. Buna misal Fəttah Xalıqzadənin, G. Mürsəliyevanın araşdırmalarını göstərə bilərik (10).

“Mövlud” ərəb kəlməsi olub, mənası “doğum”, “yaradılış” deməkdir. İslam dünyasında “Mövlud” Hz.Məhəmmədin (s.a.s) doğumu kimi başa düşülür. Mövlud gecəsi peyğəmbərin doğumuna səmimi qəlbdən sevinənlərin günahlarının bağışlanmasına dair çoxlu hədislər nəql olunur. Peyğəmbərin doğumu ilə bağlı 1981-ci ildə Ayətullah Xomeyninin təklifi ilə İranda, 1989-cu ildən isə Türkiyə Diyanət Vəqfi “Doğum həftəsi” adı altında bir həftə bayram etməyi uyğun hesab etmişlər. Bu fikir digər müsəlman ölkələri tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Müsəlmanlar həmin həftəni dünyanın hər yerində bayram edirlər. Türkiyədə hələ də çox tanınmış və məşhur olan “*Mevlid-i-Şerif*” (Şərəfli doğum) mərasimlərində Süleyman Çələbinin (1351-1422) yazmış olduğu “Vəsilat-ün-Nəcat” mənzumələri istifadə olunsada, Osmanlı dövlətində bu mərasimin tarixi daha qədim

vaxtlara gedib çıxır. Qaynaqlardan əldə etdiyimiz məlumata görə Mövludün bəstəsini XVII əsrdə Bursalı Sekban adlı musiqiçi bəstələmişdir. Buna bəstə yox, daha doğrusu hər hissənin hansı muğamda necə səsləndirilməsinə aid təlimat kimi baxmaq olar.

Sovet dönəmində dinin yasaq edilməsinə baxmayaraq, Şəkidə xalq arasında Mövlud mərasimləri keçirmək ənənəsi ortadan çıxmamışdır. Əldə olunan bilgilərə görə 1930-40-cı illərdə dinə qarşı basqılar güclənsə də, ikinci Dünya Müharibəsindən sonra bu sahədə bir qədər yumşalma müşahidə olunmuşdur. XX əsrdə Şəki və ətraf kəndlərdə “Mövlud-i-Şərif” mərasimləri məscidlərdən evlərə daşınmış, onların ziyafət şəklində keçirilməsi ənənəsi yaranmışdır. Bu mərasim Türkiyədə və digər ölkələrdə, habelə Azərbaycanın başqa yerlərində, xüsusi Mövlud ayı və ya Mövlud həftəsində keçirilsə də, Şəkidə həmin mərasim (yerli ləhcədə “Möhlüt”) istənilən vaxt icra edilir, daha parlaq və Şəkiyə məxsus bənzərsiz bir musiqisi ilə diqqəti cəlb edir. Süleyman Çələbinin “Vəsilat-ün-Necat” əsərinin Şəkidə istifadə olunması Türkiyə və Azərbaycan arasında tarixi-mədəni bağlılığın olduğuna sübutdur.

Şəkidə şəhər mədəniyyətlərinə xas olan divan ədəbiyyatı, təsəvvüf fəlsəfəsi, muğam sənəti yüksək bir nöqtəyə çatmış və Mövlud mərasimlərinin meydana gəlməsində çox böyük rol oynamışdır. Süleyman Çələbinin və Yunus Əmrənin şeirlərinin yerli musiqi üslubunda icra edilməsi faktlarına dayanaraq deyə bilərik ki, mövludun Şəkiyə gəlişi ən gec XIX əsrə təsadüf edir. Çələbinin Vəsilat-ün-Necat əsəri türk dilində mevlidnamələrin ən üstün bir misalı kimi Azərbaycanda da geniş yayılmışdır. Süleyman Çələbi Murat Hüdavəndigar Yıldırım Bəyazit Əmir Süleyman Musa Çələbi və Çələbi Mehmet zamanlarında yaşamış və Sultan Muradın səltənətinin (1326-1389) ilk illərinə qədər çatmışdır. Bu adlara xronoloji ardıcılıqla baxsaq Osmanlının quruluşundan inkişafına qədər olan zamanlara işarət edir. O dövrün ən vacib özəlliyi Əmir Süleyman və Çələbi Mehmet zamanlarındakı dövlət qurumlarının yaranmasıdır. Bu dövr bəzi alimləri ifadəsinə görə “daş ilə torpaq arasında bərabərləşmə” dövrü, Mövlud isə bu dövrün əsəridir. Süleyman Çələbi köklü bir ailəyə mənsubdur. Onun babası Şeyx Mahmudun adına Sultan Orxan İznitdə mədrəsə inşa etdirmişdir. Süleyman Çələbi gənc yaşlarından hakimiyyət dairələrinə yaxın olmuşdur. O, Yıldırım oğlu Əmir Süleymanla həm söhbətlərdə, həm də əyləncə məclislərində iştirak edirdi. Daha sonralar Yıldırım Bəyazidin divanında imamlığa təyin olunmuşdu. Ulucaminin inşasından sonra isə vəzifəsini icra etmək üçün buraya gəlmişdir. Bəzi qaynaqlarda Süleyman Çələbini “Dədə” adlandırırdılar. Bunun səbəbi onun dərvişliyidir. “Vəsilat-ün-Necat” əsərindəki təsəvvüf və baxışlarını nəzərə alsaq şairin irfani mühit içərisində olduğunu görə bilərik. “Vəsilətün-Necat” Mövlud növünün ilk yazılmış variantı deyil. Araşdırmalara görə Süleyman Çələbi ilə eyni zamanda yaşamış Əhmədin Bursada “Vəsilətün-Necat”dan 2 il qabaq “İsgəndərnamə”yə daxil edi-

lən müxtəsər bir mövlud yazdığı məlumdur. Ondan sonra həmin dövrlərdə Bur-sada yaşamış ərəb şairi ibn Cəzərin yazdığı “Əl-MövludiKəbir”i də göstərmək olar. Təxmin edirik ki, Çələbi həm Əhmədlə həm də ibn Cəzərlə görüşmüş ya da əsərlərini araşdırmışdır. Belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, Çələbi əvvəlki təcrübə-lərdən yararlanmış, ənənənin izi ilə getmiş olsa da, “Vəsilatün-Necat” Hz. Pey-ğəmbərin doğumu və bu dövrdə yaşanmış qeyri-adi hadisələr xüsusi ilə mirac (merac) hadisəsi kimi möcüzələri və ölümü haqqında danışılan ilk Mövlud hesab olunur. Adətən əsərlərin çoxu hansısa bir səbəbdən yazılır. Rəvayət edilir ki, bu əsərin yazılmasına səbəb olan hadisə Ulucamidə baş vermişdir. İranlı bir vaiz kürsüdə Bəqərə surəsinin 285-ci ayətini təfsir edən söhbət edirmiş. Bu ayətdə Al-lahın elçilərindən heç birini digərindən ayırd etmədiyi deyilir. Yəni möminlər peyğəmbərlər arasında ayrı-seçkilik etmirlər. İranlı vaiz bu ayəti təfsir edərkən “mən Məhəmməd Mustafanı İsa peyğəmbərdən üstün tutmuram” deyibmiş. Bu-nu eşidən ərəb əsilli alim heyrətə gəlir iranlı vaizə etiraz etmişdir. Çünki eyni su-rənin 253-cü ayətində peyğəmbərlərin dərəcələrindən bəhs edilir. Bəqərə surəsi-nin 285-ci ayətində əsas məqsəd “Rəsulluq və Nəbilik” arasında fərqi olmaması fikrini çatdırmaqdır. Ulucamidə, İslamın 5-ci müqəddəs məkanında ortaya çıxan bu mübahisəyə əhali də daxil olmuş və iranlı vaizə tərəf çıxmışlar. Bu məsələ bö-yümüş, ərəb alimi Ərəbistan, Misir və Hələb alimlərindən alınan fətvalarla iranlı vaizə etiraz etmişdir. Hətta rəvayətə görə qətlinə belə fərman verilmişdir. Elmi bir mübahisənin gəldiyi bu hal Süleyman Çələbiyə təsir etmişdir. Doğrudur, on-lar hamısı bir elçidir rəsuldur ancaq sahib olduqları bütün mənəvi hal elm və eti-barın qaynağı Həzrəti Peyğəmbərdir, onlar bu mərtəbəyə Həzrəti Peyğəmbərin dostluğu səbəbi ilə çatdılar. Çünki Həzrəti Peyğəmbərlə son ilahi din olan İslam tamamlanmışdır. Mövludün yaranmasına dair belə rəvayət edilir. Ancaq məsələ-yə başqa tərəfdən də baxmaq lazımdır. Hər şeydən öncə əsər öz yazıldığı dövrə ayna tutar. Sənətkar öz dövrünün sosial və mədəniyyət tarixi içində əsər verir. Belə yanaşma ilə baxsaq dövrün siyasi və sosial tarixini diqqətə almaq lazımdır. Bu dövrlərdə Yıldırımın uşaqları arasında taxt uğrunda çəkişmələr var idi. Sulta-nın kiçik oğlu Qasımdan başqa bütün oğlanları taxta görə bir-biri ilə savaşırdılar. Bəzi bəyliklərin hətta Bizansın da bu hadisələrə qarışması bütün Osmanlı coğra-fiyasında faciəvi hadisələrə səhnə olmuşdur. O dövrdə olan fikirlər “Mehdilik və Məsihilik” idi. Buna görə də Ulucamidə danışan iranlı vaiz İsa sevənlərin təsiri altına düşmüşdür. Ümumiyyətlə, bu dövrlər siyasi boşluq səbəbiylə Anadoluda İslam coğrafiyasında da axtarışlar dövrüdür. Ona görə də bəzi araqarışdıranlar bunu fürsətə çevrilib xalqın dini inanc və düşüncəsini istismar etmişlər. Ulucami-dəki rəvayət edilən təkcə mübahisəni deyil, eyni zamanda ortaya çıxan qurtarıcı fikirləri də diqqətə alaraq bu əsər yazılmışdır. Əsərin adından şairin niyyətini duymaq olar: “Vəsilatün-Necat” – Qurtuluş vəsiləsi. Həzrəti peyğəmbərin mənə-vi şəxsiyyətinə, quran, sünnət və dinə bağlamaqla qurtuluşa çatmaq olar. Bu ba-xımdan “Vəsilat-ün-Necat” möminlərin həzrəti peyğəmbərə olan bağlılığını ye-

niləyən və qüvvətləndirən bir nemətdir. Mövlud Əmir Buxarinin tələbi ilə yazılmış, hüsurunda oxunmuş və çox bəyənilmişdir. Deyirlər ki, Mövludun qısa bir zamanda tanınmasında, populyar mədəniyyət bəsləyən bir əsər halını almasında Əmir Sultan həzrətlərinin böyük rolu var. O tez-tez hüsurunda Mövludu oxutmuş, zövq içində dinləmiş və oxunmasını təşkil etmişdir.

Süleyman Çələbi bilindiği qədər ilə sadəcə “Vəsilat-ün-Necati” yazmışdır. Haqqında araşdırmalardan onun nə ilk dövrlərində, nə də Mövluddan sonrakı dövrlərdə heç bir əsəri qeydə alınmamışdır. Ancaq bu əsəri 600 ildən çox bir zamanda dünyanın bir çox ölkələrinə yayılmış və müxtəlif xalqların mədəniyyətinə daxil olmuşdur. Həzrəti Peyğəmbərə qarşı saysız mədhiyyələr və ifadə edilən sevgi hörmət və təzim sonralardan mərasim və bayram şənlikləri halına gəlmişdir. Həzrəti Məhəmmədin Məkkədə doğulduğu evin ziyarətəgah halına gəldiyi məlumdur. Həzrəti Peyğəmbərimiz doğum gününün Mövludla əlaqələndirilməsi sonralar yaranmışdır. Misirdə Həzrəti Məhəmməd, Həzrəti Əli, Həzrəti Fatimə və zamanın Xəlifələrinin mövludları saraylarda keçirilirdi. Orada yeməklər yeyilir, şirnilər paylanırdı. Əsil Mövludun yaranması İrbildə (Kərkük) Atabəy Müzəffərüddin Gökbörü tərəfindən tərtib edilən Mövlud mərasimidir. Bu adət sonralar digər islam ölkələrinə də yayıldı. Osmanlıda Mövlud Sultan III Muradın dövründə başlandı və sonra milli bayram halını aldı.

Mövlud oxumaq hər kəsin işi deyil. Bunun üçün xüsusi yetişdirilən mövludxanlar ortaya çıxırdılar və onlar xalq arasında böyük etibar, nüfuz sahibi idilər. İlk zamanlarda bu məclislər din alimləri tərəfindən xoş qarşılanmamışdır. Mövlud “bid’at” (bidət – Əsri-Səadətdən (Peyğəmbərin yaşadığı əsr) sonra ortaya çıxan və heç bir dini dəlilə əsaslanmayan inanc, ibadət, fikir və davranışlar üçün istifadə edilən bir termindir) adlandırılmışdır. Mövludların lehinə və əleyhinə mücadilə XIV-XV əsrə qədər davam etmişdir. Sonunda Mövludu “yaxşı bid’at” (*bid’at hasana*) adlandıraraq qəbul etmişlər.

Ölkəmizdə eyni mövzunu işləmiş olan şairlərimizin (Müzənnib, Ümməti, Maqсуди, Məşrəbi, Rənci və adı bilinməyən yazıçılarımızın 14 əsəri də əlyazmaları şəklində mövcuddur. Təəssüf ki, bu əlyazmaları elm dünyasında və alimlərimiz tərəfindən bilinmədiyi üçün yalnız son illərdə tədqiq olunmağa başlanmışdır. Onu da qeyd edək ki, Bakı universitetinin filologiya fakültəsinin məzunu Məmməd Əmin Səlimoğlu (1930-1996) Mövlud mətnlərinin doğru və başa düşülən şəkildə oxuna bilməsi məqsədi ilə Süleyman Çələbi şeirlərini Azəri ləhcəsinə çevirmişdir.

Azərbaycan müstəqilliyini qazandıqdan sonra çox sayda şəklinin (yüzlərlə) məscidlərə axını zamanı belə mərasimlərin ziyafət şəkli almasında onların göstərişinə təsir göstərmişdir. Şəki evlərində keçirilən böyük mövlud mərasimlərində kişi və qadınlar qonşu otaqlarda oturub mərasim havalarını birlikdə qulaq asa bilirlər.

“Mövlidi-Şərif”-in musiqisi tətbiqi vəzifə daşdığından onun melodiya-larını mərasimdən ayrı düşünə bilmərik. Əslində mərasimin tərtibatı çoxtəbəqəli ol-duğundan dini-fəlsəfi görüşləri açıqlayan şeirlərin, icra edilən ayinlərin və oxu-nan havalar sırasından hörülmüşdür. Şəkinin Mövlud mərasimlərində oxunan ha-vaların əksəriyyəti şifahi ənənəli Azərbaycan xalq, peşəkar və dini musiqisinə ar-xalanmaqla bərabər Anadolu musiqisi ilə də ortaq nöqtələrə sahibdir. Bunun ki-mi bənzərliklər Süleyman Çələbinin yaşadığı ilk dövrlərdə daha qabarıq idisə, zaman keçdikcə yerli musiqi üslubu daha aydın şəkildə özünü göstərdi.

Mərasimin Qurani-Kərimlə başlanması və tamamlanması ara duaları ilə birlikdə bir çərçivə yaradaraq şeir, musiqi, ayin ünsürlərini özündə cəmləşdirir. Mövlud mərasimlərinin üslubu sənət və xalq musiqisindən qaynaqlanaraq tətbiqi önəm daşımaqla yanaşı, hadisələrin inkişafını təqib edərək şeirlərin təsir gücünü artırır. Eyni zamanda özünə xas böyük bir təsir gücünə malik musiqisi ilə dinlə-yicilərin qəlbinə rəngarəng və sağlam duyğular aşılayır.

Azərbaycanda keçirilən Mövlud eyni din, fəlsəfə və şeir üzərində qurulsa da, xüsusilə də Şəkidə keçirilən Mövlud mərasimlərində müxtəlif şərtlər məra-simin fərqli tərtib edilməsinə gətirib çıxarır.

“Mövlud” mərasimində mövlud oxuyanlar üç nəfərdən yüz, iki yüzə qədər, hətta daha çox ola bilər. Adətən mövlud oxuyanların çox olması halları “Möv-lud” ayında məscidlərdə rast gəlinir. Başqa vaxtlarda isə yerli camaat tərəfindən əhd olunmuş Mövlud mərasimlərində az sayda oxuyana rast gəlirik. Mövludun oxunması bir nəfərin girişi ilə başlayır, daha sonra ona başqa oxuyanlar qoşulur. Şəkidə keçirilən Mövlud mərasimlərində, hətta məscidə yaxın ətrafdakı insanla-rın da həmrəylik içində Mövludun avazına qoşulub oxumalarını müşahidə etmək mümkündür.

Mərasimə ilk öncə başlayarkən Mövlud barədə məlumat verilir. Mövludna-mənin kimə həsr olunması, hansı məqsədlə oxunması, kim tərəfindən yazılması haqqında danışılır. Mərasimin Qurani-Kərimlə başlanması və tamamlanması ara duaları ilə birlikdə bir çərçivə yaradaraq şeir, musiqi, ayin ünsürlərini özündə cəmləşdirir. “Mövlud”ün dini fəlsəfəsi aşağıdakı mövzuların açıqlanmasından meydana gəlmişdir: Mövlud (Peyğəmbərin doğumu), Münacaat (Allaha yalvar-ma), Risalət (Peyğəmbərliyin bildirilməsi), Mirac (Göylərə çıxışı: Cənnəti və Cə-hənnəmi görməsi), Rihlət (Peyğəmbərimizin vəfatı).

Şəkidə keçirilən Mövlud mərasimlərində şamların yandırılması və duaların oxunmasından başqa xüsusi Mövlud şərbətinin verilməsi, ehsan paylanması ayinləri də icra edilir. Mərasimin musiqisi quruluşuna ilahilər (“Güllər-Sünbül-lər” və “Sarı çiçəkdən soruşdum” – Türkiyədə, “Cənnət şərqişi” – Şəkidə) əlavə edilə bilər.

Mövlud nəsr ilə nəzmin növbələşməsi yolu ilə oxunur. Hər başlıqdan əvvəl həmin başlığın adı, mənası və hansı məqsəd daşdığı haqqında geniş məlumat ve-rilir. Mövluda keçməmişdən əvvəl Quran oxunur, peyğəmbərə salam edilir, sonra

mövludnaməyə başlanılır. Mövludnamə yeddi başlıqdan, yüz səksən üç beytdən ibarət qəsidədir. Mövludnamə “Mövludun müxtəsər əhvalatı” ilə başlayır.

Bizim 2013-cü il sentyabrın 11-də videoyazıya alınmış Mövlud mərasiminin quruluşu aşağıdakı kimidir:

1. Başlıq I. Mövludun müxtəsər əhvalatı (Rast məqamında ilahi)
2. Başlıq II. Zikr – “Allaha gəl” (Segah-zabul üstündə)
3. Başlıq III. “Cənnət-Şərqisi” (Segah və Şur məqamına əsaslanır)
4. Başlıq IV. “Qəsideyi-Tövhibi-Şərif” (Rast məqamı üstündə)
5. “İbrahim Həqqi” qəsidəsi. Şüştər üstündə solo oxunan bəhirsiz hissə.
6. Başlıq V. “Qəsideyi Şərif Rəsulallah”. Segah məqamı üstündə solo.
7. Başlıq VI. “Allaha zikr” adlanır. I başlığın bir qədər dəyişdirilmiş melo-diyası əsasında oxunur.
8. Qəsidə. (Ərəb dilində oxunur)
9. Başlıq VII. Bu başlıq 3 hissədən ibarətdir.

Cənnət şərqisi

Sevinc Rzayeva

Solo

şu can- nâ- tin ir- mak- lâ- rı

A- xar Al- lah Al- lah de- yib

Xor

şu can- nâ- tin ir- mak- la- rı

Musical notation for the vocal line of 'Al-lah Al-lah'. The melody is written on a single staff with a treble clef. It consists of two measures, 14 and 15. Measure 14 contains the notes: A4 (quarter), B4 (quarter), A4-G4 (beamed eighth notes), F#4 (quarter), and E4 (half). Measure 15 contains the notes: D4 (half), C4 (half), B3 (quarter), A3 (quarter), and G3 (half). The lyrics 'Al-lah Al-lah' are written below the staff, with 'Al-' under measure 14 and 'lah' under measure 15. The notes are aligned with the syllables: A4 under 'Al-', B4 under 'lah', A4-G4 under 'Al-', F#4 under 'lah', and E4-D4-C4-B3-A3 under 'Al-lah'.

Axırıncı hissə Mövlud iştirakçılarının ayaq üstə əllərində yanar şamlarla oxunması ilə müşahidə olunur. Peyğəmbər dünyaya gələrkən bütün ətraf, bütün kainat nura qərq olmuşdur. Mərasimdəki şamların yandırılması həmin səhnəni canlandırır. Mövlud oxuyanlar yanar şamlarla oxuyaraq peyğəmbərə “mərhəbə ya sultan” deyərək salamlayırlar.

Şəkidə keçirilən dini mərasimlərin musiqisində mübariz ruh, həyata nikbin, inamlı baxış üstünlük təşkil edir. Araşdırmalardan məlum oldu ki, bu bölgədə bir-birilə sıx əlaqədar olan iki dini mərasim - “Dövrən” və “Mövlud” mərasimləri daha geniş yayılmışdır. “Dövrən” əksər hallarda dindarlar arasında keçirilir, mərasimin mənası dini ilahilərin oxunmasından ibarət olur. “Mövlud” isə bütün yerli camaat tərəfindən sevə-sevə keçirilən mərasimdir. “Mövlud” insanların xoş günlərində və işlərində, ailədə, nəşildə yeni övladın dünyaya gəlməsinin sevinci münasibətilə, habelə yeni evə, mənzilə köçmə zamanı xeyir-dua, bərəkət məqsədi ilə təşkil olunur. “Mövlud” evlərdə sevincə, ziyafətə, insanların üzlərində təbəssümə səbəb olur.

Şəkidə və onun kəndlərində keçirilən “Mövlud” mərasimində aşağıdakı təqdirəlayiq cəhətləri görürük:

- 1) Yüksək səviyyədə keçirilən böyük ziyafət
- 2) Rəngarəng musiqi nümunələri
- 3) Maraqlı əhvalatlar
- 4) Nəsr və nəzmin üzvi şəkildə növbələşməsi
- 5) Simvolik obrazların canlandırılması (şam ilə ətrafin nura boyadılması, Cənnətdən gəlmiş ağ şərbətin verilməsi, Mövlud südü və muştuluğun paylanması)

“Mövlud” mərasimində Peyğəmbərin doğumu və həyat epizodları canlandırılır, bu da insanların xoş əhval-ruhiyyəsinə, sevincinə səbəb olur. Bu mərasimə toplaşmış insanlar həm də gündəlik qayğılardan, problemlərdən uzaq olub dincəliirlər. “Mövlud”un mənası insanların xoş anlarında peyğəmbəri anması, dini bilgilərin ötürülməsi, insanların həyata nikbin baxışlarını formalaşdırmaqdır.

Fikrimizcə, bu bölgənin adət-ənənələri, dünyaya islami yöndən baxışı, artıq folklorda özünə yer açmış Şəki dini musiqi mərasimləri milli musiqi yaradıcılıq sahəsinin çox maraqlı və özünəməxsus nümunələrindən biridir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Abdullayeva M. “Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri (Şəki Zaqatala folklor nümunələri əsasında)” dissertasiyasının avtoreferatı. B., Elm və Təhsil, 2012, 248 s.
2. Azərbaycan folklor antologiyası. VI cild – Şəki folkloru – II cild. B., Nurlan, 2008, 531 s.
3. Azərbaycan tarixi (ən qədim zamanlardan XX əsrədək) – I cild – ali məktəblər üçün dərslik (Z.Bünyadov və Y.B.Yusifovun red.ilə) B., Çıraq, 2007, 359 s.
4. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. X cild. B., Azərbaycan S.S.R Dövlət nəşriyyatı, 1987, 610 s.

5. Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar. B., Çıraq, 2007, 400 s.
6. Cəfərov N. Azərbaycan mədəniyyət məsələləri. B., BDU, 2000, 50 s.
7. Əliyev F. XVIII əsrin II yarısında Şimali Azərbaycan şəhərləri. B., Elm, 1960, 297 s.
8. Əsrəf İsrəfil. Firudin İbrahimov. Şeki müstəqillik illərində – I kitab. B., Mütərcim, 2002, 208 s.
9. Əzimli F. Azərbaycan xalq musiqisinin qısa lüğəti. B., Hərbi nəşriyyat, 2000, 132 s.
10. Xalızadə F. Şeki Mevlid Mərasimlərinin Musiqisi. Çukuroba Universiteti Türkoloji Araştırmaları Merkezi (Elektron kitab). № 14360
11. Kərimov K. Şeki (bələdçi). B., Azərnəşr, 1969, 64 s.
12. Mahmudov Y. Odlar yurduna səyahət. B., Gənclik, 1980, 120 s.
13. Mustafayev A.N. Şeki sənətkarlar diyarıdır. B., Elm, 1987, 104 s.
14. Seyidov M. Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən. B., Yazıçı, 1989, 442 s.
15. Şuşinski F. Azərbaycan xalq musiqiçiləri. B., Yazıçı, 1985, 389 s.
16. Ə. Əlifbə və Təcvid. I kitab, Bakı: Əlhuda, 1999, 320 s.
17. Hüseynova L. İslamda musiqi məfhumu. // “Musiqi dünyası” jurnalı. Bakı: N 3-4/5, 2000, s. 142-143
18. İslam, tarix, fəlsəfə, ibadətlər. Bakı: Elm, 1994, 189 s.
19. Seyidova S. Qədim Azərbaycan mərasim musiqisi. Ali və orta ixtisas musiqi məktəbləri üçün dərs vəsaiti. B.: Mars-Print, 2005, 117 s.
20. Seyidova S. Üzeyir Hacıbəyov və dini musiqi. // “Musiqi dünyası” jurnalı. №1, 1999, s.7981

Севиндж РЗАЕВА
Магистр искусствоведения

ЕДИНСТВО СЛОВА, МУЗЫКИ И РИТУАЛА В ЦЕРЕМОНИЯХ «МОВЛУД» В ШЕКИ

Резюме: В музыке религиозных обрядов, проводимых в Шеки, преобладает воинственный дух, оптимистичный и уверенный взгляд на жизнь. В представленной статье раскрываются традиции этого региона, исламское мировоззрение, шекинские религиозные музыкальные обряды, которые уже нашли свое место в фольклоре и являются одним из очень интересных и уникальных образцов национального музыкального творчества.

Ключевые слова: Церемония Мевлуд, город Шеки, религиозная музыка, Османская империя, Сулейман Челеби, Султан Мурад, Шекинская фольклорная культура, райская песнь

Sevinj RZAYEVA
Master of Arts

UNITY OF WORD, MUSIC AND RITUAL IN MOVLUD CEREMONIES IN SHEKI

Summary: *The music of the religious ceremonies held in Shaki is dominated by a militant spirit, an optimistic and confident view of life. In this article talks about the traditions of this region, the Islamic view of the world, the Sheki religious music ceremonies, which have already found their place in folklore, are one of the very interesting and unique examples of the national musical creativity.*

Keywords: *Movlud Ceremony, Shaki, religious music, Ottoman, Suleyman Çelebi, Sultan Murad, Shaki folklore culture, heavenly song*

Rəyçilər: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Fəttah Xalıqzadə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Fəxrəddin Baxşəliyev